

Sammenligning av nordiske nasjonalismer

En forkledd seminarrapport

Vi lever fortsatt i nasjonalstatenes århundre. To verdenskriger har bidratt til å knuse gamle imperier og tvinge de gjenstående til å fremstå i nasjonale kledebon, eller som »føderasjoner«. Statsledere er blitt nødt til å se seg som nasjonale ledere. For en stat er medlemskap i De forente nasjoner blitt hovedkriteriet på status som deltaker i det »internasjonale samfunn«. I de første tiår etter Den annen Verdenskrig sto de nasjonale spørsmål i forgrunnen i det som ble kalt »Den tredje verden« mens det fikk liten oppmerksomhet i de to »første«. Makipolitiske endringer i 1980-årene har brakt nasjonalitets-spørsmål på dagsordenen igjen, først og fremst i Sovjetunionen og Øst-Europa.

En rekke forhold gjør at problemer med tilknytning til nasjonalisme og nasjonal samhørighet også påkaller ny oppmerksomhet i Norden. En del nyere bøker om etnisitet og nasjonalisme har gitt opphav til debatt i universitetsmiljøene.¹ Islam-spesialisten Ernest Gellner har fått betydelig gjennomslag med sin *Nations and Nationalism* fra 1983, der nasjonene ses som moderne kulturprodukter, skapt rundt krav om nasjonalistatutter. Han mener ikke at nasjonalismen springer ut av nasjoner, men omvendt at nasjonalisme fører til dannelse av nasjoner, og at dette henger sammen med industrialisering. Indonesia-spesialisten Benedict Andersons *Imagined Communities*, også fra 1983, går også langt i retning av å se på nasjonene som »forestil-

te fellesskaper« uten objektive røtter i tradisjoner, og mener disse forestillingene oppstår i en epoke da transportmidler, aviser og skoler gjør det mulig å forestille seg territorier baserte fellesskaper utover de områder der en kan kjennede andre menneskene konkret. Øyvind Østeruds *Nasjonens selvbestemmelse*ritt. *Søkelys på en politisk doktrine*, fra 1984, samt flere andre bøker av samme forfatter, har ikke fått noen stor offentlig oppmerksomhet, men har ved sin grundighet gjort inntrykk på de som arbeider med nasjonalisme. Østerud fortar kritiske gjennomgåelser av engelsk-, tysk- og franskspråklig teordannelse omkring nasjonalitet og nasjonalisme som, hvis de hadde vært publisert på engelsk, ville blitt standardreferanser i den litteratur som utkommer nå og i de nærmeste årene. Anthony D. Smith er foreløpig ikke så mye lest i Norden, men er Gellners fremste kritiker. I boka *The Ethnic Origins of Nations* fra 1986 forsøker han å vise at de moderne nasjoner har sine røtter i etniske fellesskaper av folk eller stammer så langt tilbake som våre skriftlige kilder rekker.

Samtidig som disse bøkene har stimulert forskning og debatt i akademiske kretser, har en del politiske og kulturelle endringer presset fram nye problemstillinger i generell samfunnsdebatt. Fremmarsjen for engelsk språk har skapt en utstrakt tospråkighet i Norden og henvist de nordiske språk til en underordnet status i ekspanderende sek-

torer som data, populærmusikk og en rekke vitenskaper. Sovjetisk flåteoppbygging og amerikansk marinestrategi har gjort Norden til et av brennpunktene for det stormaktsstrategiske spill. Reformpolitikken i Øst-Europa gir de nordiske utenrikspolitikere en ny mulighet til å spille rollen som engelsktalende bro mellom øst og vest, i konkurranse med tyskere, østerrikere og grekere. Den nye nasjonale blomstring i de baltiske republikker bringer ytterligere tre nasjoner inn som selvstendige aktører på den nordiske arena, i såvel kulturell som økonomisk og økologisk sammenheng. Forbedringen av øst-vest-forholdet gjør det også mulig at ikke bare Norge, men også Sverige og Finland følger Danmark inn i de vest-, syd- og sentraleuropeiske maktets fellesskaper (EFP).

Alt dette har åpenbare konsekvenser for nordisk samarbeid og for spørsmålet om enkeltnasjonal, nordisk, europeisk, kristen (eller simpelthen oppløsning av) identitetstøtelse. Alle de nevnte forhold provoserer fram reaksjoner og egger til spørsmål av typen: Om femti år fra nå, vil da barna til en som i dag er bonde i Skåne, pilot fra Turku, litterat i København, oljearbeider i Stavanger, muslimsk kolonialhandler i Oslo eller fisker på Vestmannaaeyrar, oppfatte seg som henholdsvis svensker, finner, dansker, nordmenn og islendinger? Vil de være skandinaver, europeere, eller rotløse undersåtter av Brussel-kommisjonen? Vil de overhode finnes?

Enda et forhold skal nevnes, nemlig det som danner utgangspunkt for det seminaret jeg her skal rapportere fra: I Nordens nordlige og vestlige periferi finnes tre nasjoner som fortsatt befinner seg i byggefasen og oppfatter de etablerte nordiske stater som motspillere. Samtidig er færøyingene og grønlanderne. Alendingen kan kanskje også regnes til denne kategori. I Kautokoino, Tórshavn, Nuuk og Mariehamn finnes det aktive nasjonsbyggere av den typen som opptrådte i

Finland, Norge og Island i siste halvdel av forrige århundre og første halvdel av dette. De søker alle å manifestere sin egen nasjonale identitet i forhold til den av de nordiske stater de i varierende grad tilhører, og de nøler alle, på samme måte som de baltiske lederne, med å stille enhver nasjonsbyggers ultimative krav: full nasjonal uavhengighet. Av denne nølingen oppstår et behov for å finne en identitet som går utover det færøyske, grønlandske, samiske eller ålndske, men som heller ikke er dansk, finsk, svensk eller norsk. Svaret er »Norden«. Samene og inuitene har riktignok urbefolkningens globale fellesskap å ty til, men Nordkalotten strekker seg over tre nordiske staters territorier (pluss Kola), så behovet for en nordisk identitet er betydelig større hos disse små nasjonene enn hos de store, etablerte. Foran det nordiske hus i Reykjavik og Tórshavn vaier i dag åtte flagg. Snart vil trolig samene kunne heise det niende. Det ble fremvist fra talerstolen i Tórshavn 25. januar 1989.

Seminaret »Nasjonalisme og nasjonalitet i Norden« (»Tjódskaparrárisla og tjóðskaparænsla i Norðurlöndum«) ble holdt i Nordens Hus i Tórshavn 24.-28. januar 1989. Anledningen var 100-årsjubileet for den færøyske nasjonalbevegelses oppkomst og organisering. Utgangspunktet var det samarbeidet som oppsto i en arbeidsgruppe som behandlet etniske minoriteter i Norden under det nordiske historikermøtet i Reykjavik 1987.² Primum motor var den færøyske historiker og nasjonalistiske politiker Hans Jacob Debes, som har skrevet doktoravhandling nettopp om den færøyske nasjonalbevegelsens oppkomst, en doktoravhandling som i 1982 ble forsvart i Reykjavik da det ikke lot seg gjøre å få en færøysk-språklig anhandling godkjent i København.³ Med en fortlid som vestreradikal studentpolitiker i det færøyske miljø i København har Debes i de seneste år etablert seg som protektor og

leder av det historiske institutt ved Færoyenes universitet («Frødiskaparseur Føroya») og som aktiv politiker.

På samme måte som den radikale nasjonale tradisjon i norsk historieforskning, fra Ernst Sars over Arne Bergsgaard og Halvdan Kohrt til Kåre Lundén, sliter Debes med å forene hensynet til historisk vitenskapelighet med et nasjonsbyggende og nasjonsintegrerende program. Det kan vitenskapelig sett være et fruktbart slit, spesielt når det som under seminaret i Tørrhavn utfoldes i selskap med samer og grønlandere som er ute i samme ærend, og i en kritisk dialog med erklært ikke-nasjonale, ja nærmest imperie-nostalgitiske historikere fra europeiserne kulturmiljøer i Århus, Stockholm og Helsingfors. De mer moderasjonale isendinger og nordmenn spille i noen grad rollen som kompromissøgende mellommenn.

Ved de mer veletablerte historiske institutter, spesielt ved de svenske universiteter, har det i vårt århundre utviklet seg en profesjonalisme i historiefaget som har fjernet det fra folket og politikken. For slike historiske profesjonister var ikke Tørrhavn-seminaret noen ubetinget suksess. Den terminologiske pregning og tematiske konsentrasjon i diskusjonene var ikke overveldende. Spenningen og verden ved seminaret lå snarere i at tre-fire faglig gjennomtenkte bidrag ble kombinert med en rekke mer debattorienterte innlegg som oppsummerte nasjonalpolitiske forløp eller brukte historien som bakgrunn for aktuelle nordiske identitetsbestrebelse.

Begreper og teori

Helge Salvesen, trønder i Tromsø med bakgrunn i samisk historie og nordisk agrarhistorie (ødegårdsprosjektet)¹, åpnet med noen refleksjoner over nasjonallisme som forskningsobjekt. Refleksjonene var preget av hans bakgrunn i en nasjon der byggeprosessen nådde sitt

uavhengighetsmål for omlag tre generasjoner siden. Tidligere historikergenerasjoner hadde sett på den nasjonale identitet som noe selvinnlysende, mente Salvesen, nærmest som historieforskningens fundament. Historie var Norges-historie (eller verdenshistorie). Nå er faget i en legitimitetskrise som avspiller en alminnelig identitetskrise i befolkningen. Det er ikke lenger selvinnlysende at historien skal være nasjonal. I stedet har vi fått en rekke tematiske disipliner, så som økonomisk historie, sosialhistorie, mentalitetshistorie osv. Faget må i dag forholde seg til en utbredt usikkerhet overfor framtida, ensomhet, forurenning av miljøet osv.

Etter Salvesens innledning foretok 68-eren Uffe Østergaard, en internasjonalt orientert og uhyre velinformert teori-eklektiker fra Århus, som i de senere år har redigert interessante spesialnumre av Den jyske historiker om Italia, Frankrike og Tyskland, og som nå foreleder et nummer med et fugleperspektiv på Norden, en dreven gjennomgåelse av det 19. århundres teorier om nasjonenes og nasjonalstatenes fundament.² Han stilte de tyske objektive definisjoner (Herders «Volksgeist») opp mot de franske subjektive (Renan's «plébiscite de tous les jours»). Østergaard sluttet seg verken til den ene eller den andre av dem, men denne rapporten vil i fortsettelsen holde seg til et subjektivt nasjonsbegrep. Nasjoner er noe som skapes gjennom utbredelse av bevissthet om fellesskap. Noen nasjonale prosjekter kommer aldri utover byggefasen og blir stående som uløste reisverk. Andre lykkes i det som er byggingens mål: den navhengige nasjonalstat. Nasjonalisme er en ideologi som brukes til å bygge, forsvare, konsolidere eller ekspandere nasjonalstater. Østergaard foretok en meget interessant gjennomgåelse av marxistene Karl Renner og Otto Bauers forsøk på å forhindre oppsmuldringen av det østerriksk-ungarske dobbeltmo-

narki i en rekke nasjonale enheter. Østergaard, som har jobb og avskyr separatistiske nasjonsbyggere av typen velutdannede sosiologer, historikere og antropologer uten jobb, enten de opptrer i Kampuchea, Korsika eller Kosovo, har utviklet en nostalgisk kjærlighet til Wien under dobbeltmonarkiet og den gamle danske helstat. I hans dialoger med færoyingene og grønlanderne under seminaret prøvde han gang på gang å få bekræftet at den danske staten ikke hadde vært så verst likevel. Det fikk han ikke.

Grønlandsk og samisk nasjonalfølelse

På Uffe Østergaards spørsmål om hvordan grønlanderne i dag så på den danske statens tidligere Grønlandspolitikk, svarte Carl Christian Olsen Puju fra Universitetet i Nuuk at de syntes den hadde vært latterlig. Men grønlanderne var overberedende, forsikret han Uffe Østergaard om.

Olsen Puju hoppet demonstrativt over «nordbo-perioden» i Grønlands historie og åpnet stolt med verdens mest utviklede fangsteknologi og de velavbalanserte miljøforhold som fantes på Grønland i 1721, da Hans Egede kom med Bibelen, loven og pengene. Egedetok en av de gudene innittene så opp til, og gjorde ham til betegnelse på djevelen. Med dette utgangspunkt tegnet Puju et historisk forløp preget av dansk formyndertalitet og ødeleggelse av det grønlandske samfunn. Det meste av den kulturelle identiteten ble ettehvært borte, men språket gjensto. I 1953 ble Grønland innlemmet i Danmark etter en folkeavstemning. Da ble det slutt på at grønlandere måtte ha Kongens tillatelse for å gifte seg med dansker, og nå fikk de også adgang til gymnas- og universitetsutdanning. Men integreringen i Danmark førte også til at grønlanderne i 1972 måtte følge Danmark inn i EF, selv om 70% stemte mot. Det ble ikke god-

tatt på Grønland, og i 1979 kom Hjemmeslyret. Dermed var det slutt på integrasjonspolitikken, og grønlanderne kunne ta fatt på gjenoppbyggingen av nasjonal identitet med egne institusjoner.

Carl Christian Olsen Puju er selv ved Universitetet i Nuuk og spiller således en viktig rolle i dette arbeidet. Han fremhevet betydningen for nasjonal stoltheten av at flere popgrupper nå bruker inuittske tekster.

Olsen Puju møtte ikke åpen kritikk for sin svart-hvite nasjonalistiske historiefremstilling, men danskene mumlet seg innellom om at Danmark tross alt hadde skjernet grønlanderne mot skifboer av den typen som ble amerikanske indianere til del.

Samene hadde tre representanter på seminaret, og opplegget for sametingsvalget i Norge høsten 1989 ble heftig diskutert. Henry Munde, samisk historiker ved Universitetet i Tromsø, redegjorde for den økte oppmerksomhet siden 1960-årene omkring etniske minoriteter og etnisk identitet innenfor større nasjonalstaters ramme. I nordisk sammenheng angår ikke dette bare samene, men også kvener, finner i Sverige og Norge, tyskere i Sønder-Jylland, svensker i Finland og de mange nye innvandrergrupper. Anglo-amerikansk antropologi spilte en viktig rolle for utviklingen av en sterkere samisk identitet i 1970-årene. Minde berørte spørsmålet om hvorvidt samene skulle betraktes som en «etnisk gruppe», en «nasjonalitet» eller en «nasjon». Han syntes å helle mot ønskeligheten av det siste og viste frem det samiske flagg, men understreket at det ikke er nødvendig for en nasjon å ha en egen stat. Det finnes mange eksempler på nasjoner som nøyter seg med kulturell autonomi.

Leif Halonen, tidligere forsker ved Nordisk Sameinstitutt i Kautokoino, nå sekretær for Det Norske Arbeiderparti foran sametingsvalget 1989, var mindre

Opplytt enn Minde av å betone den sam-

iske nasjonale bevegelsens begrensede mål. Han gjorde det med en gang klart at han ikke talte som historiker, men på vegne av den samiske minoritet i Norden, åpnet med å avlive mytene om at samer stort sett driver reindrift og bærer på Nordkalotten og opplyste at det hadde vært en aktiv samisk politisk bevegelse i Norge allerede i begynnelsen av vårt århundre, men at denne bevegelsen var dødd ut under 1. verdenskrig. En ny bevegelse oppsto i 1960-årene, startet av akademiskere i Oslo. Nordisk Sameråd er nå det felles organ for bevegelsen. I 1960-årene ble det stilt krav om folkevalgte forsamlinger i de »tre same-land« (Finland, Sverige og Norge). Det er blitt innført et sameparlament i Finland, og fra høsten 1989 vil det være et sameing i Norge, men i Sverige har det ikke vært noen lydhørhet for kravene. Allasken var av fundamental betydning for å få gjennomslag i Norge. Likevel var ikke Halonen fornøyd. Han mente det ikke var samene, men »storsamfunnet«, som hadde funnet opp den løsningen samme får i Norge i 1989. Samene ønsket mer enn et forvalningsorgan. De ønsket også å gi lover, formulerte regler. Spørsmålet om avgrensning av autonome områder hadde også vært diskutert, dog ikke ennå i noen bred forsamling av de samiske organisasjoner.

Debatten etter Halonens innledning kom i stor grad til å dreie seg om det manntallet som skal opprettes foran sameingsvalget. Det er valgt to kriterier for å oppnå stemmerett: 1) De som vil stemme, må skrive under på at de betrakter seg som samer, 2) De må enten selv bruke samisk språk, eller en av foreldrene eller besteforeldrene må ha brukt samisk språk. I debatten ble dette kompromisset mellom subjektiv og objektiv nasjonalitets-bestemmelse sammenlignet med tilsvarende forslag som ble fremmet i slutten av forrige århund-

re med sikte på å redde den flernasjonale østerriksk-ungarske staten.

Dansk og svensk nasjonalfølelse

De danske og svenske nasjoner er de to eneste i Norden som har en ubrutet monarkisk statstradisjon å bygge på. Disse nasjonene er ikke blitt skapt gjennom noen frigjøring eller løsrivelse fra en annen stat, men som mobilisering rundt en eksisterende stat. I det svenske tilfellet har denne prosessen vært enestående uproblematisk. Før de nasjonale ideene begynte å bre seg med utgangspunkt i opplysningstiden og Den franske revolusjon hadde den svenske kronen mistet sine siste besittelser sør for Østersjøen, og befolkningen i det danske Skåne hadde gjennomgått en særdeles vellykket forsvensking.⁶ I 1809 ble de delene av den svenske statens territorium der talespråket var finsk, avsatt til den russiske tsar. Samene i Sverige har i vårt århundre vært mindre tallrike og aktive enn i Norge og Finland. Under Den annen verdenskrig umgikk Sverige okkupasjon. Svenskene har altså vært spart for slike nasjonale konflikter som har preget andre lands historie, og det har vært lite behov for aktiv nasjonsbygging. Det eneste nasjonale spørsmål av betydning var Norges løsrivelse fra unionen med Sverige i 1905. Unionskonflikten førte til en viss nasjonalistisk sabelfrasing i Sverige, men det gikk hurtig over.

Det uproblematiske i Sveriges overgang fra fyrstestat til nasjonalstat har gjort at svensk nasjonalfølelse og nasjonalisme har påkåret heller liten oppmerksomhet. I internasjonal litteratur om etnisitet, nasjoner og nasjonalisme finnes det en del stoff om Norge og især Finland, men intet om Sverige. I motsetning til danske og norske kolleger har svenske historikere heller ikke i vårt århundre skrevet noen slike populært anlagte verker om svensk historie som Cappelens Norges-historie, Politikkens

Danmarks-historie eller Bókmentafé-lags *Saga Islands*. Mangelen på faglig interesse for svensk nasjonalisme førte også til at det ikke var noe foredrag om Sverige på Tórshavn-seminaret. Den eneste svenske historiker som var tilstede (Harald Gustafsson) var ekspert på Island.⁷ Sven Tägil, som spilte en sentral rolle for arbeidsgruppen om etniske minoriteter på Reykjavik-møtet i 1987, er heller ikke spesielt opptatt av svensk nasjonalisme, men har arbeidet med det tyske mindretall i Sønder-Jylland.⁸

I den danske overgangen fra helstat til nasjonalstat har det vært betydelig mer sprengstoff enn i Sverige. Selv om helstatens norske del, der mange av den administrative og økonomiske elitens medlemmer snarere så seg som norske enn danske (og gjerne begge deler), på grunn av ekstrordinære omstendigheter i 1814 ble samlet til et nytt norsk rike i personalunion med Sverige, beholdt den danske kronen kontrollen over andre territorier der det kunne oppstå nasjonale løsrivelsesbevegelser eller konflikter. De lange transportveiene til Island og Færøyene gjorde at de små befolkningene der kunne bevare en enda mer selvstendig identitet enn den norske, med grunnlag i en levende tradisjon fra en norrøn sagatid. På Grønland holdt danske embetsmenn bevisst inuitene borte fra utdanning, administrasjon og ekteskap med dansker for at fangstkulturen skulle overleve, dog uten sin opprinnelige religion. Denne segregasjons-politikken sementerte en etnisk motsetning og medførte en utsettelse av det nasjonale problemet.

Den mest betydningsfulle konflikten for moderne dansk nasjonalfølelse var utviklingen av danske versus tyske lojaliteter i hertugdømmene Slesvig og Holsten. Nederlaget for prøysserne i 1864 er den fundamentale begivenhet i utviklingen av den moderne danske nasjonalisme med dens fiksering på et »lille lands« overlevelse gjennom nederlag.

Den sønderjyske professor Lorenz Rerup, som overlevde de tyskinspirente marxistenes herjinger på Roskilde Universitetscenter i 70-årene og som nylig har avsluttet manuskriptet til et bind av Gyldendals Danmarkshistorie for perioden 1864-1914, ga i Tórshavn en tankevekkende gjennomgåelse av de dansk-tyske relasjoner i Slesvig-Holsten fra begynnelsen av det 19. til midten av det 20. århundre.⁹

Frem til begynnelsen av det 19. århundre var det ikke snakk om nasjonale identiteter i dette området. Begge hertugdømmene ble administrert på tysk og var upregget lojale mot den danske helstaten. Befolkningen i Holsten var tysktalende, mens Slesvig hadde seks forskjellige nord-frisiske folkespråk. Problemet oppsto etter den franske juni-revolusjonen i 1830, da det skulle innføres stenderforsamlinger. I 1830-40-årene kom den første dansk-nasjonale mobilisering i Nord-Slesvig, i opposisjon mot den tyske dominans i et hertugdømme som fortsatt var lojalt mot København. Deretter fulgte en motmobilisering. Her kunne Rerup opplyse at det i utgangspunktet ikke var noen vesentlig forskjell i etnisitet mellom de som kom til å definnere seg som danske og de som kom til å betrakte seg som tyske. Noen bygger ble danske fordi deres ledere sluttet seg til de dansk-nasjonale foreninger. Andre bygder, som var så å si like i utgangspunktet, ble tyske.

Rerup gjennomgikk borgerkrigen i 1848 som ble vunnet av den danske kongemakten, de nasjonale bevegelsenes dødvane 1848-64 og problemene videreutvikling i form av et undertrykt dansk-nasjonal mindretall i det samlede Tyskland frem til slutten av 1. verdenskrig, og med organiserte mindretall i begge nasjonalstater etter den grensejusteringen som fulgte fredsoppjøret i Versailles 1920. Under Den annen verdenskrig ble de unge danske i Sør-Slesvig tvunget til å gjøre soldattjeneste for

den tyske hæren mens det tyske mindretallets sønner i Nord-Slesvig meldte seg massivt som frivillige SS-soldater.

Rerup konsentrerte seg naturlig nok om sitt sønderjyske spesialfelt, men behandlet også det sønderjyske spørsmålet rolle for utviklingen av dansk nasjonalfølelse generelt. Likevel savnet jeg en systematisk behandling av et emne som burde vært diskutert: Hvordan omformes fyrstestater til nasjonalstater? Her måtte det være grunnlag for å sammenligne Danmark og Sverige med andre stater som har gjennomgått en slik prosess uten verken å splittes opp, bli kolonisert eller samles med andre: Frankrike, Japan, Siam (som ble Thailand), Afghanistan, Etiopia m.fl.

Norsk, islandsk og finsk nasjonalfølelse

Knut Mykland, pensjonert professor i Bergen, redaktør for 15-bindsvetket *Norges historie*, (Oslo: Cappelen, 1976-80), og seminarrets nesitor, ga en faderlig ruinert innføring i hvordan nordmennene ble nasjonale. Allerede foredragets patos markerte at Mykland mente nordmennene fortsatt er det, noe han heller ikke unnlot å gjøre oppmerksom på. Oppfatninger om en felles norsk enhet kan spores helt tilbake til 900-tallet. Snorre Sturlassons kongesagaer fra 1200-tallet reflekterer en form for nasjonal bevissthet, særlig i beskrivelsen av slaget ved Svolder der det uttrykkes åpen forakt for daner og svear. Det er klart at Snorre så på Norge som en enhet i forhold til Danmark og Sverige.

Mykland refererte deretter til uttrykk for norsk enhet også under »danskhetida«. Likevel var det ikke riktig å bruke begrepet nasjonalisme i sammenheng med disse uttrykk. Nasjonalismen begynte først å gjøre seg gjeldende på 1700-tallet, i Norge som i Danmark, og da kun blant en liten opplyst elite. Bøndene, 95% av landets befolkning, var

helt uberørt av disse ideene. For å torstå nasjonalfølelsens fremvekst i Norge er det tvungende nødvendig å oppfatte dualismen mellom på den ene siden embetsmennene og på den andre bygdene, bondesamfunnet. Den kløften er fundamental i norsk historie.

På slutten av 1700-tallet var Norge et av territoriene i den dansk-norske helstaten. Den norske patriotismen sto i opposisjon til helstats-tankene, vokste frem i 1770-årene og ble styrket av den amerikanske uavhengighetserklæringen i 1784, men lå nede i de florissante årene 1800-1807. Disse patriotiske stemningene berørte imidlertid en så liten del av folket at Mykland ønsket å reservere nasjonalisme-begrepet for en senere periode. Da den dansk-norske foreningen ble sprengt i 1814, kom det ikke som resultat av den utbredte misnøye som hadde gjort seg gjeldende i Norge på grunn av de økonomiske problemer Norge ble påført som følge av Fredrik VIs allianse med Frankrike. Rikstorsamlingen, Eidsvollsgrunnloven osv. kom ikke som resultat av noen nasjonal bølge, og bøndene på Eidsvoll spilte statistiske roller. Det var en liten elite som spilte hovedrollen, og 67 av de 112 Eidsvoll-representantene hadde røtter i utlandet. Heller ikke i den første tida etter 1814 skjedde det noen oppblomstring av nasjonale ideer. De samme embetsmennene som hadde styrt landet i Kongens navn, styrte det nå i folkets navn.

Når ble da Norge nasjonalt? Kunst- og litteraturhistorikerne ville svart 1840-årene. Da dukket Munch og Keyser ned i norsk middelalder, og i de følgende år skrev Bjørnson og Ibsen om middelalderets emner, Landstad samlet folkeviser, Asbjørnsen og Moe samlet eventyr, og malerne fremsatte motiver fra det norske bondesamfunnet. Dette nasjonalromantiske gjennombruddet kom samtidig i Sverige og Danmark. Men det var så langtfra snakk om noen massebevegelser. Et nytt liberalt borger-

skap var bærer av dette nasjonale gjennombrudd. Bøndene var objekter, borgerne subjekter.

Gjennombruddet for nasjonalismen på det politiske området kom i 1870, 80- og 90-årene. Da var det voksende velstand. Det kom en bondereising som utviklet seg fra en sosial reising til en nasjonal reising, først rettet mot embetsmannsregimet, derest mot unionen med Sverige. Målsaken slo igjennom, og historikeren Ernst Sars ble nasjonalismens ideolog. Han skrev det dristigste og mest fascinerende historieverk som har vært skrevet i Norge, med bloddrypende skildringer av den fæle danskettida.

Mykland mente altså det kunne gis flere svar på når nordmennene ble nasjonale: 1) i middelalderen, fordi det da fantes forestillinger, bl.a. hos Snorre, om nordmenn i motsetning til daner og svear, 2) i opplysningstida da en liten elite i København og enkelte norske byer nærte norske, patriotiske følelser, 3) i 1840-årene med det nasjonalromantiske gjennombrudd i det liberale borgerskap, 4) i 1870-90-årene med en bondereising som utviklet seg til en nasjonal politisk reising. Selv mente han det fjerde svaret hadde mest for seg fordi nasjonalfølelsen da ble et massefenomen, ikke begrenset til en liten elite.

Det er viktig å legge merke til at selv ikke i den fjerde av Myklands faser var den norske nasjonale bevegelsen en mobilisering rundt staten, men mot staten. Det ga norsk nasjonalisme en helt annen reining og styrke enn svensk og dansk.

Islandsk og finsk nasjonalisme ligner mer på den norske i det de også oppsto rundt nasjonale institusjoner i en strid mot en »fremmed stat« og mot de innenlandske grupper som godtok underkastelsen. Gunnar Karlsson er en fremragende islandsk historiker, professor i Reykjavik og med en rekke lærebøker bak seg. Dessverre undervurderte han

sitt pytløkum i Iorshavn og ble litt for elementær. Referatet av hans kronologiske redegjørelse for islandsk politisk historie vil jeg derfor forfatte litt ved å supplere det med noen av de interessante synsmåter Karlsson presenterte i en glimrende artikkel i 1987.¹⁰ Der åpnet han med å siere et festdikt fra 1944 som beskrev hvordan landnåmningene i vikingtiden »fundu ey og urðu fjöd / úti í gullnum sennum« (fant en øy og ble til et folk / ute i det gyldne hav).

For nasjonalfølelsen på Island er det avgjørende at det dreide seg om en øy langt ute i havet. Selv embetsmennene følte seg mer som det islandsk samfunnets tjenestemann enn som den danske kongens. Det illustreres av »Jørgensenepisoden« i 1809, da embetsmennene uten å mulke først aksporterte at stiftsamtmannen ble arrestert og erstattet med en dansk eventyrer, som kom til Island i en engelsk kjøpmanns tjeneste og lovet islendingene selvstendighet og demokrati. To måneder senere aksepterte embetsmennene like lett at en engelsk fregat hentet Jørgensen igjen og gjenopprettet det danske herredømmet over Island. Ingen var altså interessert i å svare den nyvunnne selvstendigheten.

Gunnar Karlsson inndeler islandsk nasjonalfølelses historie i tre faser: 1) Etnisk identifikasjon, 2) Kulturell nasjonalisme, 3) Politisk nasjonalisme. Den islandsk etniske identifikasjon tidfester Karlsson, under henvisning til en artikkel av den danske etnologen Kirsten Hastrup, til 1100-tallet. Den kulturelle nasjonalismen (som altså Mykland for Norges vedkommende plasserte i to bølger, først en i 1770-årene, så en i 1840-årene), setter Karlsson til 1500- og 1600-tallet. I hans modell går Island inn i den tredje og siste fasen i 1840-årene, da avskaffelsen av eneveldet i Danmark førte til krav fra islandsk hold om at suvereniteten over Island måtte overføres til det islandsk og ikke det danske folk. Den kampen som begynte da, førte til lovgiv-

ningsmakt for Alltinget i 1874, hjemmestyre i 1904 og opprettelsen av en selvstendig islandsk stat i personalunion med Danmark i 1918. Opphevelsen av unionen og republikkens opprettelse i 1944 var en justering som følge av Den annen verdenskrig og spiller liten rolle i historien om islandsk nasjonalisme.

Vi ser altså at Karlsson plasserer fasene i islandsk nasjonalisme betydelig tidligere enn Mykland gjorde for den norske. Det kan selvfølgelig skyldes at de opererer med ulike kriterier og at Hartlison ser en litt for lineær utvikling fra Jon Sigurðsons krav i 1848 til selvstendigheten i 1918. Det kan imidlertid også være et reelt grunnlag for å hevde at Island var tidligere ute, ettersom Norge var sterkere integrert i den danske helstaten enn Island, og avstanden mellom embetsmenn og bønder var betydelig større i Norge enn på Island.

Karlsson bruker den tidlige nasjonalismen på Island til å tilbakevise anvendeligheten av Ernest Gellner og den britiske marxisten Tom Nairns teorier om at nasjonalisme oppstår som en reaksjon på industrialisering fra områder i semi-periferien som berøres av industrialiserings virkninger, men ikke høster fruktene.¹² Industrialiseringen kom for sent, såvel på Island som i Danmark, til å kunne forklare islandsk nasjonalisme, hevder Karlsson, som mener det var bevissheten om de stolte middelaldertradisjonene som ga islendingene den nødvendige selvtillit til å tilegne seg politisk nasjonalisme.¹³ Dette er imidlertid bare Karlssons første forklaring på at islendingene var så tidlig ute. Den andre er at Island i praksis var noe nær selvstendig også på 1600- og 1700-tallet. Avstanden var for stor til å tillate noe effektivt styre fra København: Av 78 sysselmenn i tiden 1721-90 var bare tre født i Danmark. Den tredje forklaringsfaktoren er den han legger mest vekt på, nemlig den sterke sosiale mobilitet innenfor det islandske samfunnet, uten skarpe skiller

mellom stender eller klasser. Dette forhindret ikke at det var enorme forskjeller mellom fattige og rike, men det skapte en homogen politisk kultur med stor leseferdighet:

... jeg tror det var lettere og mere nærliggende for islændere at identificere sig med deres folk end det var for mange andre europæiske folk i 1800-tallets første halvdel. Man kunne simpelt hen ikke identificere sig med noget andet, ikke med sin stand eller sin klasse, ikke med sin bygd eller landsdel. Så paradoksal som det måske lyder var Island mere en nationalstat i enevoldsstiden end andre europæiske samfund vanligvis var på samme tid.

sier Karlsson. Han er kommet frem til denne spennende analysen ved å snu og vende på Ernest Gellners teorier, og erklærer seg i stor gjeld til ham. For Karlsson blir det islandske eksemplet et slags unntak fra Gellner, som nok kan ha rett hva angår resten av Europa. Spørsmålet er da om Island er så spesielt. Kanskje skal vi heller se det slik at Karlsson ved å legge vekt på etnisk identifikasjon som forløper for nasjonalisme implisitt slutter seg til den prinsipielle kritikk som Anthony D. Smith har rettet mot Ernest Gellners nasjonalisme-teori (se note 1).

Finske historikere og samfunnsvitere har vært flinkere enn deres nordiske kolleger til å skrive gode arbeider på engelsk om sin egen nasjonale historie.¹⁴ Det har ført til at det er uskilling flere henvisninger til Finland i engelskspråklige litteratur om emisteter og nasjonalisme enn til de øvrige nordiske land. Det kan imidlertid også skyldes at trekantforholdet mellom svenske, dansk og finsk tradisjon, påtrengende russisk dominans og økende finsk selvbevidelse har gitt et så åpenbart grunnlag for studierende problemstillinger. Max Engmans fremstilling av de finske og finlandsvenske nasjonalfølelsenes historie var langt mer i pakt med Gellners enn Karlssons teorier idet han omtalte den finske nasjonen som et produkt av en inntil 1809 helt ut svensk elites reaksjon på å komme

under tsarens herredømme. Engman er redaktør av *Historisk Tidsskrift for Finland* og har særlig arbeidet med finsk-russiske forhold.¹⁵

Engman anla med en gang et komparativt perspektiv. Hvorfor oppsto det en finsk nasjonalstat når det ikke oppsto noen hvitrusisk, ukrainsk, slovakisk eller lign.? Blant «arvakerstatene» i Øst-Europa var Finland en av de etnisk mest homogene, med bare ca. 10% minoriteter. Andre stater var som rene mini-imperier, med Jugoslavia som det mest ekstreme. Enheten Jugoslavia kan ikke oppfattes som noe mer «naturlig» enn det gamle Østerrike-Ungarn. Engman mente noe positivt var gått tapt da Østerrike-Ungarn ble oppløst. Det var bedre med Franz Josef i Schönbrunn enn med Josef i Kremli.

Russlands annektering av seks svenske län øst for Bottenviken i 1809 dannet utgangspunktet for den kronologiske delen av Engmans beretning, som i mangt og meget lignet den Mykland hadde gitt om Norge. Bøndene i de tapte svenske länene fryktet det russiske livegenskapet, og de russiske troppene trengtes amnetsteds. På samme måte som Carl Johan var medgjørlig overfor den blanding av dansker og nordmenn som kalte seg nordmenn i 1814, var derfor Alexander II medgjørlig overfor de svenskene som valgte å kalle seg finner i 1809. De tidligere svenske länene ble forenet i et storfyrstedømme som, i motsetning til Norge, var en helt ny enhet. Finland hadde ingen historiske røtter. Som ung hegelianer spurte Topelius: «Äger Finland en historia?» og svarte nei. Men da han ble professor i historie og således ansvarlig for den nasjonale mytologi, skiftet han mening. Av situasjonen i 1809 er det dannet en apokryf sentens: «Svenskar är vi inte längre. Ryssar vill vi inte vara. Låt oss därför vara finnar», som egentlig er ganske dekkende. Deler av en svensk elite skiftet identitet og ga seg til å snakke språket til en bondebefolkning som inntil da ikke hadde hatt særlig store politiske ambisjoner. Det finske skrift-

språket ble modellert over det svenske. Finsk og svensk er enormt forskjellige grammatisk og fonetisk, men nesten helt overensstemmende semantisk.

Først mot slutten av 1800-tallet ga den svensk-inspirerte finske nasjonsdannelsen opphav til en bevegelse som var rettet mot det svenske, om trent på samme måten som den dansk-inspirerte norske nasjonalstaten ga opphav til en bevegelse som var rettet mot det danske. Oppgjøret mellom finner og finlandssvensker ble desto mer smertelig i første halvdel av vårt århundre. Etter den mer klasse- og ideologi-bestemte borgerkrigen, raste det i 1920- og 30-årene en omfattende språkskrud om veiskilt som symboler. Dog ble ikke Universitetet i Helsinki del, slik som i Praha. Den finske mobiliseringen mot det svenske ga likevel opphav til en finlandssvensk mobilisering, som hele tida siden har stått i et uløselig dilemma: Finlandssvenske bygder i det sørvestlige Finland (bygdesvenskene) ønsker autonome områder, mens de finlandssvenske elitene i byene (kultursvenskene) ønsker tospråklighet og innflytelse på det statlige plan. De siste har vært sterkest.

En norsk lytter til Engmans fremstilling måtte finne parallellen til Norge slående, selv om altså Norge hadde en sagatid og et talespråk som lå svært mye nærmere det danske enn det finske lå til det svenske.

Færøyene, et nordisk minisamfunn

Seminarret ble altså holdt på Færøyene, i det funksjonelle og vakre Nordens Hus, med et gressstak som takket være aerodynamiske linjer overlevde en hylende orkan. Det bor ca. 47.000 mennesker på det forblåste Færøyene, men i motsetning, til Island har Færøyene flere gysamfunn med hver sine dialekter. Færøyene har et levende selvstendig språk, en bevisst språkrøkt, flagg, regjering, lagting, penge-sedler, firmerker, eget fjernsyn, universitet, en serie aviser og en imponerende

rekke av bokutgivelser, samt en masse stoffet (William Heinesen er lite populær fordi han gir omverdenen et inntrykk av at færøyinger er stakkarslige). Som nordmann for første gang i Tórshavn ble jeg intet mindre enn imponert over at det i vår tid lar seg gjøre for en så liten nasjon å være så vital. Færøylene utgjør et utrolig fascinerende utgangspunkt for diskusjon om nasjonalfølelse, fordi de fenomenene vi ellers studerer i store, komplekse samfunn, finnes her i utrolig liten målestokk. På Færøylene kan teorier brynes og testes mot en oversiktlig virkelighet.

Dette gjorde siste seminar dag ekstra interessant. Den var viet Færøylene med foredrag om politisk historie av Hans Jacob Debes, språkhistorie av Johan Henrik Winther-Poulsen og økonomisk/sosial historie av Joan P. Joensen. Nå må det innskytes at Færøylene har svært strenge regler mot offentlig skjenking av alkohol, at festglade utenlandske gjester derfor temmelig raskt blir introdusert til såkalte lukkede selskaper, og at dette i noen grad svekket referentens noteringslyst. Det følgende referatet kan derfor inneholde enda flere feil enn de ovenstående. Debes understreket, på samme måte som Kartsen gjorde med Island, at det fantes en ubrutt tradisjon for etnisk identifikasjon på Færøylene. Lagmannen var så å si alltid færøying. Kronens øverste embetsmann, landfogden, var som regel bare på Færøylene om sommeren. Det er en myte at Færøylene ble regjert fra København. I praksis ble øyene regjert av en færøysk embetsstand med sosial bakgrunn i bondesamfunnet. Språket ble kontinuerlig opprettholdt, selv om Færøylene ble regjert på dansk og kommunisert med København på dansk. Debes refererte til en kontinuerlig tradisjon for diskusjon om Færøyenes status ved opplyste færøying, utdannet i København. På 1800-tallet økte også det alminnelige utdannelsesnivået, og det ble innført almen skoleplikt i 1872. Begivenhetene i 1814 synes ikke å ha hatt noen virkning på Færøylene, og

1848 førte heller ikke til noen selvstendighetsbevegelse som tåler sammenligning med den islandske. Det ble den generasjonen som fikk sin utdannelse i 1870- og 80-årene, som skulle legge grunnen for den politiske nasjonalismen. I 1881 ble Førøya-felag dannet. 2. juledag 1888 ble det holdt et møte i Tórshavn som vedtok en resolusjon med krav om færøysk språk i skolen, og i årene som kom, fremsto Jóannes Patursson, som var sterkt påvirket av Bjørnsm-fjerne Bjørnson, som leder for den radikal-nasjonale fløy. Utover i vårt århundre har færøysk politikk vært preget av to nasjonale retninger, en som har arbeidet for politisk uavhengighet, og en som har hevdet at det er viktigst å pleie den nasjonale kultur, og at dette kan skje under dansk overhøyhet. Økonomiske forhold har ofte spilt inn når velgerne har skullet velge side. Jóannes Patursson led f.eks. et avgjørende nederlag i en avstemning i 1906 om større autoritet for Lagtinget. Etter boommen som preget den «vennlige britiske besettelse» under Den annen verdenskrig, ble det først flertall for løsrivelse fra Danmark, men da så Kongen oppløste Lagtinget og utskrev nvalg, fikk motstanderne av selvstyre flertall. I 1948 kom så hjemmestyret, som av en dansk rettslærd er blitt omtalt som «kommunalt selvstyre av usedvanlig omfattende omfang». Senere har det fortsatt vært en viss motsetning mellom en radikal og moderat fløy av den nasjonale bevegelsen.

Johan Henrik Winther-Poulsen, professor ved Færøynes universitet, der han fører videre Christian Matras' store arbeid for færøysk språk, redegjorde for utviklingen av og prinsippene for færøysk språkkrøkt. Frykten for å lide samme skjebne som det nå undødde norrøne språk på Shetland har virket sterkt motiverende på arbeidet for å fremme færøysk språk, og Winther-Poulsen kunne vise til intet mindre enn høylig imponerende resultater.

Joan Pauli Joensen holdt et fascinerende foredrag om det økonomiske og sosiale grunnlaget for færøysk nasjonal identifi-

kasjon. Han innledet med å henviser til en studie av Newfoundland, som visste at det manglet et mellomledd mellom fiskere og kjøpmenn.* Det forhindret såvel økonomisk utvikling som nasjonal identifikasjon, og i 1948 vedtok newfoundlanderne i en folkeavstemning å oppgi sin selvstendighet og bli innlemmet i Canada. Joensen mente at på Færøylene hadde bondekulturen representert det mellomledet som manglet på Newfoundland. I 1769 var det 4773 individer på Færøylene, som levde av jordbruk, kveg- og saueavl, fuglefangst, hvalfangst og fiske. Levevilkårene var høy, men det var ingen befolkningsvekst, noe som trolig skyldtes at bøndene praktiserte barnebegrensning for å hindre utarming. Fordi de hadde jord, unngikk de den noe overdrevne forplantingsdyktighet som fiskere ellers har. Et statisk bondesamfunn ble holdt sammen ved hjelp av luthersk ortodoksi: Færingene definerer sin plass i kosmos i forhold til den fjerne kongen, til fortida, til alle slags overnaturlige vesener som befolket og levendegjorde naturen. Dertil kom naturligvis forholdet til Gud og det som fulgte etter dette jordeliv. På slutten av det 18. århundre begynte en viss befolkningsvekst, stimulert av nye handelsmuligheter, og i det 19. århundre revolusjonerte klippfisksproduksjonen det færøyske samfunnet. Færøylene fikk ingen utvandrings betydning. I 1860, da den sterke endringsprosessen kom i gang for alvor, var befolkningen allerede fordoblet. I 1890-årene skjedde det en enorm vekst i fiskerikåten. Den færøyske nasjonale identitet ble konkretisert midt i en drastisk overgang til havfiske. Dette gikk utover jordbruket, men det er viktig å merke seg at bondekulturen ble opprettholdt av kvinnene mens mennene var på fiske, slik at den tradisjonelle bondekulturen kunne innkapsles i den fremvoksende nasjonale kulturen. Etableringen av skoler skapte også en ny viktig gruppe: lærerne. Med rikdommen fra fiskerierne, de fortsatte bondetradisjonene og en liten gruppe av boklærere kunne det skapes aviser, og det

ble mulig for alvor å «oppfinne Færøylene» (Joensen er tydelig Gellner-inspirert), og bevare den nasjonale ideen utover i vårt århundre. Det samme var ikke mulig på Newfoundland, der bondetradisjonen forfalt og det ikke fantes noe formidlende ledd mellom rikdom fra fiskerierne og tanke fra skolene. I 1948 fikk Færøylene hjemmestyre, mens Newfoundland gikk inn i Canada.

Fram for nordiske sammenligninger

Tross en del forsøk, slik som Joensens sammenligning av Færøylene og Newfoundland, var den viktigste mangelen ved Tórshavnseminaret fraværet av systematisk sammenligning mellom de nordiske land. Alle innledderne behandlet sine egne nasjoner. Norden egner seg for sammenligning fordi de nordiske nasjonene ligner hverandre nok til å gi et grunnlag å sammenligne ut fra, og er ulike nok til å gi opphav til interessante spørsmål. Altforså nordiske historikere arbeider med andre nordiske nasjoner enn deres egen. I så måte er svenskene Harald Gustafsson og Sven Tägtel eksempler til etterfølgelse.

For å fremme nordiske sammenligninger bør det gjøres en innsats for å øke om-løpshastigheten i det nordiske arbeidsmarked på det akademiske område. Inn-avlen ved de enkelte universiteter er skremmende. Det er merkelig at de nordiske historikermøtene ikke har hatt større effekt. Faktisk er det ennå slik at det å ta en universitetsstilling i et annet nordisk land enn sitt eget innebærer en risiko for å bli utelemt i hjemlandets rekrutteringspolitikk. Det er også synd, og temmelig dumt, at *Scandinavian Journal of History*, som både er et forum for internordisk diskusjon og, ved sin engelske språkdrakt, et viktig ansikt utad, fortsatt tillegges så liten vekt i forhold til de enkelt-nasjonale historiske tidsskrifter.

Hvordan kan de nordiske nasjonalfølelser og nasjonalismers utvikling sammenlignes? En strategi er å velge deltemaer

(slik det har vært gjort med ødegårder, urbanisering og kommunalt selvstyre) og se på dem i hvert enkelt land. En annen er å sammenligne mer generelt utfra lignende, men ikke parallelle forløp: Urvikingen av de enkelte nasjonaltfølser inndeles i faser, og sammenlignes på tvers av tidepoker (f.eks. Grønland i 1970-årene med Island i 1840-årene). Landene kan da eventuelt sammenlignes parvis: Danmark med Sverige, Finland med Norge, Island med Færøyene og Åland, Grønland med Samland, eller med helt andre konstellasjoner. En tredje strategi er å ta utgangspunkt i en generell europeisk kronologi og se hvordan påvirkning fra hendelser og prosesser i europeiske hovedland slo ut i ulike deler av Norden.

Jeg har størst tro på den tredje strategien og synes den er brukt fint på Island, Færøyene og Grønland i følgende avslutningsord fra Gunnar Karlssons og Hans Jacob Debes' bidrag til rapporten fra Reykjavik:

Med sterk forenkling (og hvis man springer over socialdemokratiets gjennombrudd) kan man si at der indenfor de sidste 150 år har gået tre bølger af radikal nytænkning over denne del af verden. Ingen af dem var i første instans nationalistisk, men i usekstrændige samfund kunne de alle få udslag i nationalistisk retning.

Den første var revolutionsbølgen i og efter 1848. Den var stærk nok til at «vække» et af de atlantiske samfund, det største og det som var bedst rodfastet i historisk selvbevidsthed. Islanderne bestemte sig for at de ikke ville indgå i den demokratiske organisasjon som danskerne var ved at bygge opp. De ville hellere vente inntil de fikk lov til å bygge deres egen.

Den anden bølge reiste sig i Norden i 1870-erne, især i form av socialradikalismen. Netop i disse år begynde færingene et organisert forsvær for deres språk og deres kultur, for så meget snart å sette kursen mod politisk selvstyre. På en vis måte var færingene dårligst stillet av de tre atlantiske samfund, med dansk skole-, kirke- og retsspråk og en delvis dansk embedsmandsstand. Men de hadde allerede på den tid gået igjennom en væsentlig moderniseringsprosess som truede deres hjemlige værdier, og de stod også på et forholdsvis højt uddannelsesnivå.

Den tredje bølge er gjerne opkaldt efter 1908. Da den kom var det tredje atlantiske samfund, Grønland, kommet i tilstrækkelig sterk kontakt med europeisk kultur til å kunne benytte og have brukt for dens våben, nationalismen.¹⁷

Historikere i alle Nordens land, gakk hen og sammenlign likeså!

Stein Tønnesson

Noter

- Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, Basil Blackwell, 1983. Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso, 1983. Øyvind Østerud, *Nasjonens selvbestemmelsesrett. Søkelys på en politisk doktrine*, Oslo, Universitetsforlaget, 1984. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, Basil Blackwell, 1986. Samtidig er en del klassikere blitt utgitt i nye, til dels reviderte, utgaver, såsom Elie Kedourie, *Nationalism* (fra 1960), London, Hutchinson, 1985 og Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism* (fra 1971), London, Duckworth, 1983.

- Nasjonale og etniske minoriteter i Norden i 1800- og 1900-tallet*. Rapporten til den XX nordiske historikerkongress, Reykjavik 1987, Bind II, Ritsafrin Sagnfræðisstofnunar 19. Rapporten, som er full av henvisninger til Gellners bok fra 1983, har bidrag av Sven Tägtel om etnisitet, Gunnar Karlsson og Hans Jacob Debes om Island, Færøyene og Grønland, Lorentz Rerup om Slesvig, Einar Niemi og Helge Sakvesen om samer og kvener, Marti Klinge om finner og finlandssvensker, Max Engman og Harald Rumbom om innvandrere. Rapporten kan bestilles fra Sögufélag, Garðastræti 13 B, 101 Reykjavik.

- Debes, Hans Jacob, *Nå er karn stundin ... Tjó skaparneska og sjálfstýrisspölinnikar til 1906 við sögugilgurn baksvin*, Tórshavn, Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn 1982, 391s.
- Sakvesen tok doktorgraden i 1983 på avhandlingen *Fire forskningsfaser i studiet av bosetting og bruksmåter i de gamle bondeksamfun*.
- Foredraget bygde på Uffe Østergaard, «Hvad er en nasjonstat?», Arbeidspapir nr. 12, juni 1988, fra Center for Kulturforskning v/Aarhus Universitet, Finlandsgade 26, 8200 Aarhus N. Det ble også trukket inn momenter fra hans arbeidspapir nr. 6: «Østing-Ungarn: Imperium, Føderation eller Anarkronisme i nasjonstatens epoke».
- Jfr. K. Fabricius, *Skånes overgang fra Danmark til Sverige 1645-1679. Nasjonalitetskjefter i de skånske landskaber i de nærmeste slægtled efter Brønnsbro- og Roskildefredene*, bind I-IV, København 1906, 1955 og 1958.
- Gustafsson, Harald, *Mellan kung och allmog - ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1985, 320s. Gustafsson har også arbeidet med komparasjon av nordisk kommunalt selvstyre; se hans: *Kommunal frihet för nationell samling. Debatter om kommunalreformerna i 1800-talets Norden*, Stockholm, Stadshistoriska Institutet, 1987, 73s.
- Sven Tägtel, *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig*, 1973.
- Se Lorentz Rerup, *Slesvig og Holskens historie efter 1830*, København, Politiken, 1982.
- Gunnar Karlsson, «Folk og nation på Island», *Scandia*, 53:1, 1987, s. 129-145.
- Kristen Hastrup, «Defining a Society: the Icelandic Free State Between two Worlds», *Scandinavian Studies*, LV1, 1984, s. 235-240.
- I den interessante artikkelen «Norsk nasjonalisme som historisk problem», *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1/1986, s. 65-79, som utprøver dette perspektivet på norsk nasjonalisme i tida omkring århundreskiftet, henfører Trond Nordby semi-periferiteorien til et verk av Erik Wolf fra 1966: *Peasant Wars of the Twentieth Century*. Nordby skjeler mellom to former for nasjonalisme. Den første, som han kaller patriotisme, er en forsvarsideologi for statens sentrale institusjoner. Den kom til uttrykk i den massive tilslutningen til oppløsningen av unionen med Sverige under folkeavstemningen i 1905. Den andre, som han kaller nasjonalisme, er en radikal ideologi for rendyrking av nasjonal egenart, som står særlig sterkt i «semi-periferien» og som kom til uttrykk gjennom det mindretall som stemte for republikk i 1905.
- Dette hevdet han først i «Icelandic Nationalism and the Inspiration of History», i Rosalind Mitchson (ed.), *The Roots of Nationalism: Studies in Northern Europe*, Edinburgh, John Donald, 1980, s. 77-89.
- Det siste eksempel er Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland*, Berkeley, University of California Press, 1988.
- Max Engman och Jerker A. Eriksson, *Mannen i kolboxen John Reed och Finland*, 1979, Max Engman, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influans 1703-1917*, 1983.
- Gerald M. Sider, *Culture and Class in Anthropology and History. A Newfoundland Illustration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
- Gunnar Karlsson og Hans Jacob Debes, «Island-Færingerne-Grønland» i *Nasjonale og etniske minoriteter...*, op. cit., s. 40.